

AZ OKTATÁSTUDYI MINISZTERIUM SZEMLELTETŐ FILMKIRENDELTSÉGE

filmdia sorozatából

40. szám.

K A T O N A J Ó Z S E F

/1791 - 1831/

Irodalomtörténeti sorozat: 9.

Készült: 1952. évben.

1. Katona József 1856-ban készült könyomatu képmása.

A magyar tragédiáírás első kiváló művelőjének egyetlen hiteles képmása. A kép rajzolóját nem ismerjük. Jelzése: Nyomtatta Reiffenstein és Rösch, Bécsben. A kép megjelent a "Bánk-bán" harmadik kiadása mellett, amelyet Horváth Döme adott ki Katona életrajzával együtt, Kecskeméten 1856-ban, Szilády Károly nyomdájában. Hagymány szerint egy Kecskeméten őrzött festmény után készült. A képen Katona József eredeti kézjegye is látható.

2. Katona József szülőháza Kecskeméten.

Katona József 1791 november 11-én született Kecskeméten. Apja takácsmester volt, maga a család az alföldi mezővárosok lakosságának félig iparos, félig parasztrétegéhez tartozott.

2/a. Kecskemét, Katona szülővárosának látképe. Kórajz a XIX. század közepéről. Készítette Rohn/1845/.

Kecskemét látképét ábrázolja ez az 1845-ből származó kórajz, amelyen a művész a város környékén akkor kialakulóban lévő tanyai vidéket is bemutatja.

3. Katona József életében nyomtatásban megjelent egyetlen költeménye a "Vágy".

Katona írói pályájának kezdetén verseket is írt. Életében csak egy verse jelent meg nyomtatásban. Ez a "Vágy" c. vers, amely az AURORA 1822. évfolyamában jelent meg.

4. Katona József 1811-ből fennmaradt drámájának első kiadása./A Mombelli grófok vagy az atya és az ő gyermekei./

Katona József neve összeforrott a magyar színjátszás kialakulásának legküzdelmesebb éveivel. Mikor 1810-ben elvégezte gimnáziumi tanulmányait és beiratkozott a pesti egyetem jogi karára, hamarosan maga is azok közé a diákok közé állt, akik statisztaszerepek eljátszásával és fordításokkal segítették a pesti színjátszó társulat munkáját. Katona József színészi nevét is választott magának. Békési József néven szerepelt. Fordításai és átdolgozásai nagyrésztben elkallódtak. Kotzebue után fordított két első vigjátéka "Az örökség" s "A szegény lantos" 1811 április 11-én került először színre /mindkettő elveszett/. Ezt követte 1811-ben "A farsangi utazás"/elveszett/ s "A Mombelli grófok" nézőjáték 3 felvonásban. E műve megmaradt.

Katona - több fordítás és átdolgozás után - 1813-ban történelmi drámát írt két részben: I. Ziska, vagyis a husziták első pártütése Csehországban /1813/ és II. Ziska, a taboriták vezére. Ezekben már a forradalom problémáival foglalkozik. Katona tehetségének fejlődését az 1814-ben írt "Jeruzsálem pusztulása" mutatja.

5. Déryné Széppataki Róza, akibe a fiatal Katona József szerelmes volt.

A fiatal Katona József szerelmes volt kora leghíresebb színésznőjébe Déryné Széppataki Rózába. E szerelem ihlette Katona Józsefet egy vigjáték megírására "A rózsza, vagyis a tapasztalatlan légy a pókok között". A darabban a szerelmes Elek egy rózsát ajándékoz Kata asszonynak azzal a kéréssel, hogy őrizze meg hiven. Kata azonban hamarosan odaajándékozta egy daliás hadnagynak, Lajosnak. A két férfi között már-már párbajra kerülne a sor, mikor kiderül, hogy Lajos Kata fivére.

6. Az egykori Nemzeti Színház Kolozsvárott, amelynek megnyitására írta Katona a "Bánk bán". /Fametszet 1871-ből.

1814-ben pályázatot tettek közzé a kolozsvári Nemzeti Színház megnyitására előadandó történelmi tárgyú drámára. Katona erre az alkalomra írta meg főművét, a "Bánk bán"-t.

Képünk az 1821-ben megnyílt színházról készített fametszetet ábrázolja. A fametszet a "Hazánk s a külföld" 1871. évfolyam 137. lapján jelent meg először. Ezt a színházat Alföldi Antal építette 1803-tól 1813-ig. Berendezése huzamosabb időt vett igénybe. Az első előadást 1821 március 12-én tartották meg. Körner "Zrinyi" c. szomorujátékát adták. Katona József remekművéről a bírálóbizottság meg sem emlékezett.

7. A "Bánk bán" első kiadásának címlapja.

Katona József évekig mit sem hallott a kolozsvári pályázat eldől-téről. Elhatározta tehát, hogy simit, csiszol tragédiáján, töké-letesebbé teszi drámáját. Átdolgozás előtt megmutatta művét Bárány Boldizsárnak, aki több kísérletet tett a drámairodalom terén s hasznos tanácsokkal szolgált Katonának. /Rosta/ Az 1819. év ele-jén elkészült Katona az átdolgozással. Ekkor már negyedik éve, hogy elszéledt Pestről az a társulat, melynél ő maga is színész-keedett. Katona ekkor benyújtotta művét a cenzura-hivatalhoz, hogy előadásához engedélyt nyerjen. A cenzor betiltotta a mű előadását és csak kinyomtatását engedélyezte. Katona erről így ír: "Bánk bán nem engedődött meg az előadásra, hanem csak a nyomtatásra." A forradalmi gondolkodású költő a Tudományos Gyűjtemény 1821. áp-ri lisi füzetében cikket közölt, amely szenvedélyes hangú vádbeszéd volt az elnyomó osztrák cenzura ellen. Katona műve 1820-ban jelent meg 1821-es évjelzéssel. A Tudományos Gyűjtemény 1820. évi októ-beri kötetéhez mellékelte könyvjegyzékben jelent meg a kiadó hir-detménye: "Novemberi vásárkor megjelent Bánk bán dráma 5 szakasz-ban. Szerzette: Katona József n.8. 1821. békötve 1 fl. 30 kr. - Költ. Pesten Oct. 1820. Trattner S. Tamás."

8. A régi kassai színház, ahol a "Bánk bán" először színrekerült.

1921-ig az a téves adat állt az irodalomtörténetekben, hogy a "Bánk bán" első előadása 1834 augusztus 30-án volt. Rexa Dezső közölte először a Bánk bán első előadásának dátumát és helyét. Képünk a kassai színházat ábrázolja, ahol a darabot először bemutatták 1833 február 15-én.

9. Udvarhelyi Miklós /1790-1864/ színész, akinek érdeme a "Bánk bán" első színrevitele.

Képünk Udvarhelyi Miklóst /1790-1864/ ábrázolja, Ez a derék és sokoldalú színész 1833 február 15-én jutalomjátékkal választotta a "Bánk bán"-t. Udvarhelyi Miklós egy tiszta-abádi tanító fia volt. Husz éves korában fölcsapott színésznek. 1813-tól 1815-ig a pesti színtársulatnál működött majd vándorszínész lett. 1816-ban került Katona szülővárosába, Kecskemétre. Itt mutatta meg Katona József Udvarhelyi Miklósnak a Bánk bán kéziratát. Udvarhelyi Miklós a Magyar Színházi Lap 1860-as évfolyamának 211. lapján visszaemlékezve ezekre az időkre, írja: "Színészek közül én voltam az első, kinek Bánk bánját egy délutáni órában atyjának szövőszékére ülve mindketten /édesatyja takácsmester volt/ egy kancsó bor mellett felolvasta". Az öreg Katona József takácsmester kecskeméti műhelyében hangzott el tehát először a "Bánk bán" a szerző ajkáról. Udvarhelyi Miklós aztán elsodródott Kecskemérről. 1824-től 1827-ig Kolozsvárott volt, majd Kassára került, ahol 1835-ig volt tagja a társulatnak. Itt zajlott le azután Udvarhelyi jóvőltából a Bánk bán ősbemutatója, három évvel a költő halála után.

10. A "Bánk bán" első előadásának színlapja. /1833 február 15./

Udvarhelyi Miklós jutalomjátékkal választotta a "Bánk bán"-t. Szerényen nem is címszerepet, hanem Mihály bán szerepét játszotta.

11. Kántorné, az első Gertrudis.

Gertrudis első alakítója Kántor Gerzsonné Engelhardt Anna volt. A képet először a Honművész közölte az 1834. évf. 104-ik lapján.

12. Bartha János, Bánk bán első alakítója.

Bánk bán alakját a magyar színhátszás legjobbjai vitték színpadra. A színészi alkotások sorát Bartha János nyitotta meg. Bartha 1833-ban a kassai Színház tagja volt Szerdahelyivel együtt. Szerdahelyi az első előadáson II. Endre szerepét játszotta.

13. A Bánk bán első pesti előadásának színlapja /1835 febr.27./

A Bánk bán első pesti előadása 1835 február 27-én volt. Kántorné Engelhardt Anna /1794-1854/ jutalomjátékkal választotta a darabot és Gertrudis szerepét játszotta. Az előadásról a Honművész 1835. évf. március 5-i számában, a 149. oldalon beszámolót olvashatunk. Ez az első /fennmaradt/ színikritika a műről.

14. A Nemzeti Színház első épülete Pesten. Alt Rudolf raza után 1845-ből.

Fordulóponthoz érkezett a Bánk bán színházi életsorsa akkor, amikor 1839 március 23-án, alig több mint másfél esztendővel a megnyitás után, megelevenedett a pesti Nemzeti Színház színpadán. Képünk az 1837 augusztus 22-én megnyitott pesti Nemzeti Színházat ábrázolja. Ez a színházépület 1835-1837 között épült Zitterbart Mátvás tervei szerint. 1870-ben bontották le.

15. A pesti Nemzeti Színház belseje 1846-ban.

A kép a Pesti Divatlap 1846. évfolyamának mellékleteként jelent meg.

15/a. Táncsics Mihály kiszabadítási diadalmenete a pesti Nemzeti Színház felé. Könyvomat, 1848-ból.

1848 március 15-e nemcsak a magyar nép szabadságharcának nagy napja, hanem a Bánk bán színpadi sorsának is aranybetűs ünnepe.

Ezen a napon ugyanis a Bánk bánt tüzte műsorra a színház igazgatósága. Gertrudis szerepét Laborfalvi Róza játszotta. Akkor ismerkedett meg vele Jókai Mór. A lelkes forradalmi nép ekkor szabadította ki Táncsics Mihályt börtönéből és diadalmenetben vitte végig Pest utcáin s utjában eljutott a pesti Nemzeti Színházig is. Képünk a diadalmenetről készült könyvomat nyomán mutatja be az esti órákban menetelő szabadítókat és az ünnepezt Táncsicsot, akinek szabadulását nagy lelkesedéssel ünnepelte a Bánk bán előadásán résztvett pesti nép.

16. Jókainé Laborfalvi Róza, aki először alakította Gertrudist a Pesti Nemzeti Színházban.

Gertrudis szerepét nagy sikerrel játszotta Jókai későbbi felesége, Laborfalvi Róza.

17. Laborfalvy Róza, mint Gertrudis és Lendvay Márton, mint Bánk bán a IV. felvonás nagy jelenetében.

Laborfalvy Róza, mint Gertrudis, és Lendvay Márton, mint Bánk bán a IV. felvonás nagy jelenetében.

18. Egressy Gábor mint Petur és mint Bánk bán.

Egressy Gábor nemcsak Bánkot, hanem más szerepeket is játszott Katona művében. Alakításait mély drámaiság, átélés jellemezte.

19. Három Tiborc a Nemzeti Színház előadásában. /Ujházi Ede, Szentgyörgyi István, Kürti József./

Tiborc alakját a polgári színjátszás körében romantikus felfogásban játszották. Csak a szocialista színjátszás képes a maga forradalmi jelentőségében színpadra vinni ezt a forradalmi alakot.

20. Sonnenthal Adolf és G. Salvini a Bánk bán német, illetőleg olasz alakítója.

Bánk bánt német és olasz nyelven is sikerrel adták elő. Sonnenthal Adolf 1871 április 15-én G. Salvini pedig 1897 október 11-én játszotta a Bánk bán-t a pesti színpadon német, illetőleg olasz nyelven.

21. Oláh Gusztáv diszletterve a Nemzeti Színház Bánk bán előadásának I. felvonásához "A békétlenek tanyája".

Oláh Gusztáv diszletterve a Nemzeti Színház Bánk bán előadásának I. felvonásához "A békétlenek tanyája".

22. Oláh Gusztáv színpadképe a "Bánk bán"-hoz. Melinda szobája.

23. Oláh Gusztáv színpadképe a "Bánk bán"-hoz. "A királyné dolgozószobája".

24. Oláh Gusztáv színpadképe a "Bánk bán"-hoz. "Csarnok a palotában."

25. Erkel Ferenc a Bánk bán c. opera szerzője.

Az abszolutizmus népelnyomó politikája, a Bánk bán betiltása irányította a forradalmi gondolkodású Erkel Ferenc figyelmét Katona József tragédiájára. Elhatározta, hogy operát ír belőle. Egressy Béni készítette a szöveggönyvet. Az opera bemutatója 1861 március 9-én zajlott le nagy sikerrel. Népi demokráciánk kulturpolitikája megbecsüli e nagyszerű művet és állandóan műsoron tartja. Erkel Ferenc bemutatott képét Barabás Miklós készítette 1845-ben.

26. Kép a "Bánk bán" operaházi előadásából.

27. A "Bánk bán" filmen. Jelenet a "Bánk bán" c. filmből. /Bánk és Tiborc/

A "Bánk bán"-ból film is készült 1912-ben. Janovich Jenő, a kolozsvári színház igazgatója, 1912-ben filmet készített Katona remekművéből. Bakó László alakította Bánkot, Szentgyörgyi István volt Tiborc, Jászai Mari pedig Gertrudist. A film elveszett. Csak fényképek maradtak belőle.

28. A Bánk bán diszlettervei szabadtéri színpadra.

Képeink Horváth János diszletterveit mutatják be.

29. 30. és 31. Színpadképek a "Bánk bán" jelenlegi előadásából.

Népi demokráciánk kulturpolitikája megbecsüli haladó hagyományainkat és méltó formában, előadásban hozza színre Katona művét.

32. A Bánk bán plakátja a felszabadulás után.

A Nemzeti Színház vezetősége a felszabadulás után új betanulásban, új felfogásban, új diszletek között hozta színre Bánk bánt.

33. Katona József szobra Kecskeméten.

Katona szülővárosában kapott először szobrot 1856-ban.

34. Katona József szobra a volt pesti Nemzeti színház előtt.
/1858-ban/.

Ez volt az első pesti köztéren emelt emlékszobor. 1858-ban avatták fel. Tomori Anasztáz adományából állították fel a szobrot a régi Nemzeti Színház előtt. Züllich Rudolf mintázta a szobrot.

-.-.-.-.-

Készült a Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalatnál
Felelős vezető: Bojkovszky Lajos